

Márkus Béla

Honvág egy hazáért

Pécsi Györgyi kötete*

Márkus Béla
(1945, Bükkaranyos)
irodalomtörténész, kritikus,
Széchenyi-díjas

Lényeglátó cím. Könyv és szerzője karakterét találóan jellemző, ugyanakkor kissé talányos is. A Magyar Művészeti Akadémia székfoglaló előadását követően némelyek megjegyezték, hogy nyelvtanilag vagy a „honvág a haza után”, vagy a „honvág a hazában” lenne helyes, mások viszont ráismertek a szándéokra: a cím „egy még ma sem létező, de nagyon óhajtott haza” iránt való honvág kifejezésére, megvallására hivatott. Kitalálója hozzáteszi, ezek a „mások” határainkon túli magyarok voltak – így lesz magától értetődővé, hogy a kötet írásainak többsége az ő szemszögükből tekint a hazára, az ő távlatukból láttat. Mert az alapkérdés – fogalmazza meg – egy évszázada változatlan: a kisebbségi magyar hazájának tekinti-e azt az államot, amelyben él, és hazájának-e Magyarországot, az úgynevezett anyaországát, amelyben nem él, ám amelyhez családi kapcsolata, történelmi múltja, kulturális emlékezete köti. Így nézve az irodalom – hangsúlyozza – nem a feladata, hanem a természet szerint „foglalkozik” a kisebbségi létbe kényszerült egyén és közösség nemzeti önazonossága megteremtésének és megtartásának esélyeivel. És nem csak a határon túli magyar irodalom. Mutatis mutandis: Ágh István címében is mintegy ide illő kötetéről, a *Szavak honvágáról* töprengve fejtegeti, hogy a szerző nem a költészet s általában a művészet koronként kijelölt és határolt társadalmi feladatát és szerepét ragadja meg, hanem ezek természetét,

vagyis „lényegileg teszi föl a kor társadalmában élő ember alapvető vagy legfontosabb kérdéseit”.

Pécsi Györgyi tisztában volt vele, hogy pusztán a téma választása miatt elképzelését, szemléletét a szakmai kánon hangadói idejét múltnak tartják. Ezért veti fel mindjárt az elején, hogy ismeri a főleg a rendszerváltozások óta – de jóval korábban is – hangoztatott „szlogent”, miszerint eljött végre az idő, amikor az irodalom megszabadulhat az (Illyés Gyula felvetette) „vízügyes” szerepétől, vagyis attól, hogy a közösségi gondok megfogalmazásában és lehető megoldásában jeleskedjék. A Kányádi Sándor-ról szóló monográfiája ugyancsak 2019-es második, javított és bővített kiadásában úgy fogalmaz, hogy a szlogennek még a költő is „bedőlt”, midőn egyik interjújában azt fejtegette, hogy „a nyelv és a nemzetiség megőrzése nem az irodalom dolga, hanem a parlamenti képviselőnké meg az újságíró és az utca embeéréé”. A közteherviselésnek nagyon nehéz súlya esik le az irodalom válláról – mondta volt – a „nemzetiségi sorsról” való beszéd „kiiktatásával”, s az „örök emberi” kérdésekhez való visszafordulással. A monográfus ironikusnak tartotta a kijelentéseket, mivel a költő kései korszaka is arról tanúskodik, hogy a nemzetiség, a nyelvközösség megmaradása változatlan gondja, a közteherviselés petőfis eszménye nem veszítette érvényét.

A *Honvág egy hazáért* kritikáit, esszéit ez a meggyőződés mint vezérlőelv irányítja. Kiindulópontja pedig a közösnek tartott tapasztalat, miszerint Trianon óta, a magyar nemzet

* Pécsi Györgyi: *Honvág egy hazáért*. Nap Kiadó, Budapest, 2019.

szétdarabolása után a kisebbségben élő magyarság és az utódállamok államalkotó nemzetei egy „tapodtat sem közeledtek” egymáshoz, sőt, mintha „egyre idegenebbé válnának egymás számára”. „Feloldhatatlan dilemmaként” számol azzal, hogy történelmileg illúzióknak bizonyult a romániai magyar kisebbség és a többségi románság közös országban való hazateremtése. Ennek okát keresve, többek véleményét idézi, egyetértően. Láng Gusztávét, aki a történelmi múltba tekintve a román nemzettudatnak a magyarral egyenértékű, ám ezzel ellentétes, elkülönítő erőként ható párhuzamos kibontakozásában látja a két népcsoport „törvényszerűen” kialakult „kölcsonös félelmét”, „politikai ellenfélle” válását. Lucian Blaga véleményét sem utasítja el: „Kétféle ember él egyazon tájon, de más térben. Egymáshoz kimondhatatlanul közel, de mátrix-terük révén mégis oly messze, hogy nyolc évszázados szomszédság sem volt elegendő eltörölni és szétfoszlatni azt a másik távolságot, a tudattalanjukban lévő. Az e tájon együtt élő népek – úgymond – közös »transzilvánizmusának« haszontalan és meddő utópiáját hajszolók ezt nemigen akarják figyelembe venni”. A magyar irodalomtörténész okfejtéséhez annyit fűz hozzá – saját dilemmáját mintegy kiterjesztve –, hogy a román és magyar viszonyhoz hasonló folyamat zajlott és zajlik le a többi szomszédos, nemzetté vált nép (szlovák, szerb, ukrán) és az velük élő magyar kisebbség között is – mi több, a rendszerváltás után, változó intenzitással, „eszkalálódott” a feszültség. A román filozófus és költő gondolataival Markó Béláét feleselteti, aki szerint Erdélyben van tiszta magyar identitás, és van székely is, ami azonban hiányzik, az „a transzilvának valamilyen lenyomata”.

Az erdélyiség eszméjének történelmi előzményeit, főként pedig jelenbeli esélyeit tárgyalja a kötet két kiemelkedő írása. Az egyik a Csiki László, a dilemmás író, a másik a Sütő András emlékének szentelt „Ó Libánfalva és Hodák! Mi szép emlékek!” A rég monográfiára érdemesült

Csiki elismerően emlegetett dilemmás voltát pályakezdéséből eredezteti, abból – Bertha Zoltán esszéjére hivatkozva –, hogy Kenéz Ferencel (és persze, más nemzedéktárral együtt) az avantgárd költészeti hagyományához fordult, feltűnően kerülve a couleur locale jellegzetességeit, a kisebbségi sors megvallását. A pálya vége felé viszont, elsősorban esszéiben, kritikáiban, vallomásaiban – például a Korunk 1991/10-es tematikus számának körkérdésére válaszolva – az *Erdély-tudat változatain* vívódott. Következtetéseiben végül oda jutott – emlékeztet rá Pécsi Györgyi –, ahová a *Nem lehet Makkai Sándora* az 1930-as évek közepe táján: „A kisebbségi létforma pedig – mindhiába magasztaljuk önmentés vagy önigazolás gyanánt – megalázó és méltatlan. Mindig és mindenhol. Ráadásul emberi energiákat von el: az egyrangúság bizonyítása (önmagunk előtt is) fölös erőket köt le”. Erdély mítosza elvonja, eltakarja a valódi gondokat, egyedül a romlása a valóságos – veti föl. A romlás jelképi erővel mutatkozik meg, Pécsi Györgyi érzékenységére és ihletettségre vallóan, a Sütő emléket idéző, László Ferenc *Bartók markában* című könyvét elemző esszéiben, amely a címét a gyűjtőúton lévő Bartók Béla egyik, a feleségének küldött leveléből kapta. Ebben lelkendezik arról a két faluról, ahonnan majd 1990 márciusában a fejszével, villával, vasdoronggal felfegyverkezett, „fölhergelt román parasztok” az ortodox pap buzdítására autóbusszal Marosvásárhelyre rohannak, „megvédeni a románok Erdélyét a bozgoroktól”. A Bartók-kutatónak lényeg legmélyéig hatol a fájdalom, hogy a pogrom „elvakított harcosai” éppen a „*Cantata profana* forrásvidékéről” valók voltak. Szimbolikusnak tekinti, hogy „Libánfalva meg Görgényhodák keretezi a 20. századi magyar–román viszonyokat”. Tárgyilagos keserősége lírai vallomásokra indítja: Bartók kolindájának szarvasokká, „modernekké” lett vadászfiai eltévedhetnek, ott veszhetnek a sűrűben, sőt, „dúvadakká is válhatnak”. S akár az idők, „elhalhatnak” a terek is. Legvégül pedig,

mint aki már nem feltételezi, hanem bejelenti az otthontalanságot: „Elhalnak alólunk az emberléptékű Pusztakamarások, falvak, városok, országrészek, kontinensnyi földdarabok”.

Az otthontalanság gondolata és érzete azonban nemcsak prózai írásokban fogalmazódik meg, hanem lírai alkotásokban is. Csiki Lászlónak a Trianon utáni pesti szükségállapotra is emlékeztető *Menekültek vagy a tagadó forma* című versében ekképp: „Két ország, mint két vagon közt, / a pályatestre esve vár, / átgördül rajta az áru, / szellemteste nem érzi már, / hazányi foltban körötte / megalvad a vér, határ”. Ferenczes István több költeménye – köztük a *Didergés vagy a Minerálnájá pésznyá* – mint a „közös hazátlanság és a személyes érvesztes” megjelenítése, az emberi létezés egészére való kiterjesztése tűnik fel. Ugyanígy kötete, a nemzeti-nemzetiségi vonatkozásokról függetlenül értelmezhető *Zazpi*, „a hazavesztés egyetemes sorstapasztalatával”. Az írások „szellemi rádiuszát” annak a Szilágyi Domokosnak a költészetéhez méri, akiről nagyjából a kötet egyharmada szól, tanítani való elemzésekkel. Szilágyit úgy mutatja be, mint aki ügyelt arra, hogy elkerülje a kisebbségi kérdés ideologikus vagy teleologikus vetületeit, az erdélyiséget szinte csak a nyelvben és „szövegköziségében” érzékeltetve. Első kötete, az *Álom a repülőtéren* a nemzetiség sorshelyzetével azért sem törődött, mert a lírai alany otthonának s hazájának a nagyvilágot tekintette, hitt ugyanis – mint a *Haza a magasban* költője, Illyés Gyula – a valóságos, geopolitikai haza fölött „létező”, „elpusztíthatatlan szellemi hazában”. Ugyanakkor, a *Bartók Amerikában* megidéztével panaszkolta: „Fáj az otthon, ki megtagadott. / Fáj az otthon, a megtagadott”.

Az otthontalanság, a hazátlanság élet- és létérzésének okairól, a mindennapi tapasztalatokról ad számot a kötet címadó írása, alcíme: *Identitásváltozatok a rendszerváltozások után induló erdélyi és vajdasági írók műveiben*. Meglepő példákat, próza- és versidézeteket hoz annak

érezéltetésére, mennyire gyötri az újabb nemzedékeket az idegenségélmény, a kitaszítotttság, a sehová sem tartozás érzete. A Vajdaságból, ahol az 1970-es, '80-as években a „jugoszláv” tudatú, főleg az Új Symposionhoz kötődő írók nagy része a „magyar identitással szemben határozta meg” magát, 1990 után másféle üzenetek jönnek. Terék Annától (*Duna utca*): „nekem évek kellettek, hogy rájöjjenek / itt még csak vendég sem vagyok, / hanem csak társadalmi probléma / vagy egy nemzeti zűrzavar tartozéka”, „nekem nincs saját hivatalos nyelvem, / és csak kevert kultúráim van. / itthon már idegen vagyok, / odaát mindig szerb maradok”. Tóbiás Krisztiántól (*Mindennapi lábbelinkről*): „Az elmúlt négy évtizedben az egyetlen, amit mindig magaménak tudhattam, a cipőm. Szinte bele születtem ebbe a cipőbe. Benne van otthonom, hazám, szülőföldem, minden”. Ugyancsak tőle, a nagypapa emlékezetét idézőn: „[...] aztán meg a magyar katonák / rácok vagytok / rácok / azt mondták / pisztolyokkal meg puskákkal / meg hogy tudunk e magyarul imádkozni / talpra magyar / mondtam hogy tudok de /rácok vagytok / azt mondták [...] talpramagyar paraszt vagyok”. Szakmány György elbeszéléseiben Magyarország úgy mutatkozik meg, mint ahol „józan ésszel megindokolhatatlan” maradni. Danyi Zoltán hőse azon „akad ki”, hogy „az ember egy kurva lépést se tehet itt anélkül, hogy bele ne botlana az elcsesztett múltba, habár mindenki belelőtt már mindenkit a Dunába” (*A dögeltakarító*). A legfiatalabb nemzedéknek szinte kizárólagos tapasztalata – összegez a székfoglaló – a háború, a szétesés, a hazavesztés, a két hazában hányódás, számkivetettség.

Az erdélyiekről szólva, miután hangsúlyozza, hogy a magyar identitásuk Trianont követően sosem bizonytalanodott el, azon a „radikális” fordulaton mosolyog, amelyet a Transzközép nemzedék sietett végrehajta(t)ni. „Hangzatos szövegekben fogalmazták meg programjukat – így a summázat –: totális szabadságot akarnak, elégük van a kisebbségi szerepből, és elégük

a Magyarország utáni sóvárgásból.” „Ironikus, profán, blaszfémikus tagadással utasítják el a költő és a költészet felstilizált szerepét, az értéktanúsítást” – és így tovább, Ady és Dsida, József Attila és Nagy László helyett Faludy György és Rejtő Jenő nevét írva a zászlajukra. Szemléltetésül idéz tőlük: „Három konyak, s két üveg / vörös bor után / verset írunk. / Ő fogta ceruzám” (Fekete Vince); „Nem keresni mindig újs újabb lovat: / megülni azt, amelyik alattunk rohad” (Ámos Loránd); „Pusztaszerből pusztaszar maradt” (Orbán János Dénes); „Lehet benem egy nemzeti / lobogós rész. Hisztizni is / szoktam ennek ürügyén. Van úgy, / hogy jó sokáig eltart” (Lövetei Lázár László); „Mi számított, örökre elveszett” (Bálint Tamás) – és végül a szelídebbek közül való: „A hazával mi már csak úgy állunk, / mint Istennel áll a hívő ember. / Bár kimarjult hitén száz meg száz lyuk, / hisz azért, mert nem hinni nem mer” (Lakatos Mihály). Jó jel, hogy az induláshoz képest mára mind karakteresebben formálódik e nemzedék műveiben egy új Erdély-, Székelyföld-, szülőföld-, hazavízió”. Az esszé a Tamási Áron-i anekdotizmus újraéltetőjére, Molnár Vilmosra vonatkozik, továbbá annak a Sántha Attilának a székely szótárára, aki korábban azt hirdette, hogy a transzszilvanizmus éppúgy károkat okozott, mint a szocializmus. Ehhez az önreflexiós-önkorrekciós folyamathoz tartozhat annak felvetése, hogy vajon a „transzközép” két jellegzetes orgánuma, a Serény Múmia és az Előretolt Helyőrség milyen közvetlen előzményekre támaszkodott. A transzszilvanizmus ideológiáját tekintve például Cs. Gyimesi Éva ítéletéhez (*Gyöngy és homok*), mely szerint ez lényegében a „megalkuvások politikai hagyománya”. Az erdélyi irodalmi „elit” jó része mintha ma is vele kérdezné, amit igazából állít: „Vajon a kisebbségi sorsot heroikusan vállaló értelmiség ideológiája nem önigazolás-e arra, hogy nem cselekszik a helyzet megváltoztatása érdekében?” Hasonló vonzerő lehetett 1992-től (egy ideig) az a hangos folyóirat, amelyet Tőzsér Árpád

a „leghatékonyabb magyar műhelyként” emlegetett, s amelyet (mit ad Isten) épp a Látó kritikus, Tarnói Beáta (1996/11.) mint *Reménytelen Éneklő Borzot* aposztrofált, kétféle alapmagatartást észlelve náluk: a hagyomány pontos felkutatását és a hagyomány „akkurátus kicsinálását”. Az „ördögi” Láng Zsolt volt az alapító főszerkesztő, aki *A Sütő* című krokijában lehet, hogy az *Anyám könnyű álmot ígér* írójának – miként a kritikus megjegyzi – csak „enyhén ideologikus szurkálásáig” bátorodik eljutni, ám annál magabiztosabb nyegleséggel mulat az erdélyiség jelképi szerepű fogalmain. „Erdélyi gondolák a Marosban. Kiáltó szósok a húsokon. A sajtoslaska méltósága. Haladj velünk, kaparj nekünk!” – így az egyik „vezérBorz” (Tarnói találománya), aki idézi a hagyomány kicsinálásában vele tartó társát, Kovács András Ferencet. Szerinte „A pásztortúttól a mikrohullámig” – efelé tart, halad az irodalmuk.

Kós Károlyék *Kiáltó Szóján*, a transzszilvanizmus alapdokumentumán is gúnyolódó magatartás nyilvánvalóvá teszi, hogy a nemzeti-nemzetiségi önazonosság gondjait messze kerüli ez az irodalomfelfogás. Miközben – ismét a Látó recenzensének véleményére utalva – a fiatal értelmiség „a határozottan érezhető identitászavar árnyékában él, satnyul és hervad”. A nyelvvel való játék sok-sok trükkje mintha igyekezne „eljelentékteleníteni a létérzékenység komoly tapasztalatait” – a sors- és feladatvállalás nevetség tárgya lesz. Ódivatúnak tetszhet, amit Pécsi Györgyi például a *Symphonia Ungarorum*, Nagy Gáspár tizenkét részes verskompozíciója érdemeként említi, a poétikai megformálás bravúrjain felül. Nevezetesen, hogy a költő értéktanúsítása szemben áll azzal a „posztbaloldali ideológiával” (a posztmodern szemlélet értékrelativizmusával), amely „cinikusan kétségbe vonta a nemzeti múlt valós értékeit”. Ha kissé erőltetett módon, hajánál fogva előráncigált érvekkel is, de ide vonható a *Honvágy egy hazáért* két portréesszéje is, a Csoóri Sándorról készült *A dilemmás költő*, va-

lamint a Tözsér naplóját tárgyaló *Egy költészet természetrajzához*. A dilemmás költő kései verseit alapul véve (de vehette volna a korábbiakat is) meggyőzően bizonyítja, hogy hamisak azok az állítások, amiket a közéleti, képviselői, közösségi költészetet másodrendűnek minősítő hangoztatnak, miszerint az Illyés után a „nemzeti költő” szerepét betölteni igyekvő Csoóri „nyílt üzeneteket” intéz az olvasóihoz, önmitizáló módon. Pécsi Györgyi versek sorával tanúsítja, hogy az önmitizáló költő helyett „egy nagyon is esendő és gyötrelmesen dilemmás énkép rajzolódik ki”. Tözsér munkái fő jellegzetességeként tartja számon, hogy mindent tág „költészeti, bölcséleti, filozófiai kontextusba helyez”, amivel vele jár, hogy lírai alakjait intertextuális térben mozgatja, s nem a kisebbség helyzetéről hírt adó hétköznapi textusok között. Pécsi Györgyinek hasonló a benyomása, amikor azon csodálkozik, hogy a naplójegyzetei szerint a népieket a lelke mélyén lenéző, szegényszagúnak tartó Tözsér „valahányszor képviselői, népi »karámba« terelik, mintha saját démonaival csatázná”. Erre vall, hogy rejtélynek tartja – Bertók László esetében csakúgy, mint a magáéban –, hogyan válhatott egy faluról jött fiú „ennyire maradéktalanul urbánus-polgár érdeklődésű, intellektuális költővé”. Ez a rejtély izgathatná Ágh Istvánra gondolva is, aki a hovatarozás dilemmáját Serfőző Simonhoz és általában az „újnépinek” nevezett írókhoz hasonlóan oldja fel: „a gyermekkorban tartottuk meg a ragaszkodásunkat a paraszti világban”. Vagyis ideológiai értelemben nem népi író, ám ontológiailag az. „Nem annyira paraszt, mint inkább georgicon – a föld gazdája” – telitalálatos jellemzése otthonosságnak, önazonosságnak.

Különös, egyedi, mondhatni, bizarr javaslat, „sajátos történelem és nemzeti identitás-szemlélettel” rukkol elő Szávai Géza *Makámaszutrája*, amelyet a *Mindent bele egy könyvbe* című kritika a korábbi sikerregénnyel, az *Aletta bárkájával* együtt értékeli. Az egyéni lét, az iden-

titás új értelmezésének tekinti, hogy a hősök tudatalattijába nem férkőzik be a történelmi, etnikai, nemzeti különbözőség, nem válik döntővé az anyanyelven való megszólalás lehetősége vagy lehetetlensége – a biológia, a nemi ösztön, a nemi identitás határozza meg egymáshoz való viszonyukat. Ennek a szerelembe, érzéki örömebe való „bezárkózásnak” a társadalmi, közösségi vetületei nem mutatkoznak. Új értelmezésnek tartható Csiki László *Titkos fegyverek*jében az „erkölcsileg lenullázódott” Sanyi doktor „egyetemes létigazságként” hirdetett gondolata, miszerint ha a létben a halállal állunk szemben, akkor „tökéletesen mindegy, hogy ki milyen nyelvet beszél”. A kritikus itt ironikusan közelít tárgyhöz, nem úgy, mint a *Bukott angyalok*, Grendel Lajos regénye dolgában, ahol a szerző narrációs és strukturális – a fentebb emlegetettekhez hasonló – „trükkjei” elfedik előtte, hogy a főhős, a leventetársait, majd a szüleit eláruló, belügyessé lett Tocsek szintén egy erkölcsi hullá. Csak az emberi értékeket, magatartásformák minőségét semmibe vevő szemlélet vetheti fel vele kapcsolatban, amit az egyik emigráns rokona, hogy „hős a maga módján”. Úgy tűnik föl, erről az emigránsról nem állítható, ami a *Meglátogatjuk a múltat* szerzőjéről, Ferdinandy Györgyről, hogy folyamatosan viszonyban volt (van) nem föltétlenül a politikai hazával, de a lelki hazával, a „lélek hazájával”. „Az író hazája az anyanyelv – nyugtatgattam magam fél évszázadon át” – vallotta Ferdinandy, nem térve ki rá, hogy mi csoda haza az, ahol korlátozzák vagy tiltják az anyanyelvi beszédet.

Ez utóbbi, persze, költői kérdés – egy olyan (ahogy a Balla Zsófia *A vers hazája* című Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia székfoglalója alapján Pécsi Györgyi magát nevezi) „afféle nem számít irodalmaré”, aki bár lehet „szakmai és erkölcsi szempontból feddhetetlen”, ám „globálisan ideologikus”, „politikai megrendelésre” dolgozik. Könyvével elégedettek lehetnek a megrendelők, amúgy globálisan is.